

Vydavateľstvo KU v Ružomberku. 2020. 134 s., s.46. ISBN 978-80-561-0774-4. **10. VANČOVÁ, A.** a kol. 2007. *Základy špeciálnej pedagogiky pre prácu so študentmi stredných a vysokých škôl*. Bratislava: UK v Bratislave, PF, MABAG spol. s.r.o. 2007. 168 s. ISBN 978-80-89113-30-9. **11. VODIČKOVÁ, B.** 2023. Komunikácia s rodičmi dieťaťa raného veku so zdravotným znevýhodnením v poradenskom procese. In: MAGOVÁ, M., KOVÁČOVÁ, B. (Eds.) *Podpora osôb so zdravotným znevýhodnením v poradenskom systéme*. Ružomberok: VERBUM – Vydavateľstvo KU v Ružomberku. 2023. 167 s., s. 30 – 32. ISBN 978-80-561-1060-7.

Стаття отримана 10.02.2024 р.

УДК 376. 433 (091) (477) «19/20»

DOI 10.32626/2413-2578.2024-23.306-319

М. СУПРУН

<http://orcid.org/0000-0002-4198-9527>

Д. СУПРУН

<http://orcid.org/0000-0003-4725-094X>

І. МАРЦІНОВСЬКА

<http://orcid.org/0000-0002-2203-4047>

ПРОФЕСОР О.М. ГРАБОРОВ ТА УКРАЇНСЬКА СПЕЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

Відомості про авторів: **СУПРУН Микола**, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри спеціальної освіти Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, Миколаїв, Україна. У колі наукових інтересів: спеціальна педагогіка, корекційна педагогіка, пенітенціарна педагогіка і психологія, корекційна та інклюзивна освіта. **СУПРУН Дар'я**, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та реабілітації Національного університету біоресурсів і природокористування, Київ, Україна. У колі наукових інтересів: психологія управління, професійний менеджмент, лідерологія, конфліктологія, професійна підготовка, сучасна методологія наукових знань. **МАРЦІНОВСЬКА Ірина**, кандидат педагогічних наук, доцент, старший викладач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський, Україна. У колі наукових інтересів: навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами; вплив стресових

та травматичних чинників на особистість дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Contact: SUPRUN Mykola, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Special Education, V.O. Sukhomlynskyi Mykolaiv National University, Mykolaiv, Ukraine. Academic interests: special pedagogy, correctional pedagogy, penitentiary pedagogy and psychology, special and inclusive education. **SUPRUN Daria**, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor Professor of the Department of Social Work and Rehabilitation, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine. Academic interests: management psychology, professional management, leaderology, conflictology, professional training, modern methodology of scientific knowledge. **MARTSINOVSKA Irina**, PhD in pedagogical sciences, Assosiat Professor, Senior lecturer of Department of Special and Inclusive Education, Kamyanets-Podilsky Ivan Ohienko National University, Kamyanets-Podilsky, Ukraine. Academic interests: teaching and education of children with special educational needs, the impact of stressful and traumatic conditions on the personality of children with psychophysical developmental disorders.

Відомості про наявність друкованих статей: 1. Супрун М.О., Синьов В. М., Бондар В. І., Гладуш В. А., Глоба О. П., Шевченко В. М. Українська спеціальна педагогіка в персоналіях: навч. посіб.; за загальною редакцією В.І. Бондаря, В.М. Синьова. Запоріжжя: Вид-во Хортицької національної академії, 2021. 428 с. 2. Супрун М.О., Шевченко В.М. Розвиток спеціальної освіти в незалежній Україні. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: Наук.-метод. зб. Ін-ту спец. педагогіки і психології ім. М. Ярмаченка НАПН України, 2019. № 14. С. 164-175. 3. Супрун Д.М., Супрун М.О. Академік В.М. Синьов і сучасна психолого-педагогічна наука (до 80-річчя із дня народження). Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. Київ: ТОВ «Наша друкарня». Випуск 15. 2020. С.283- 297.

Супрун М.О., Супрун Д.М., Марціновська І.П. Професор О.М. Грабов та українська спеціальна педагогіка. У статті проведено історико-педагогічний аналіз життєвого шляху та науково-педагогічної спадщини першого в тодішньому Радянському Союзі доктора педагогічних наук з олігофренопедагогіки, професора Олексія Миколайовича Граборова. Аналізується період діяльності вченого до революції 1917 року. Розкривається його роль у створенні перших допоміжних закладів освіти та підготовки перших кадрів педагогів-

дефектологів. Ці процеси розкриваються в контексті формування позитивної громадської думки стосовно навчання дітей із порушеннями інтелекту. Процеси соціально-політичного спрямування, викликані післяреволюційними подіями, дозволили створити державну мережу спеціальних шкіл для різних нозологій дітей із порушеннями психофізичного розвитку. У створенні державних спеціальних шкіл, започаткуванні підготовки кадрів учителів для спеціальних шкіл, формуванні наукової думки значна роль належала О.М. Граборову. Професор О.М. Граборов протягом багатьох років широко співпрацював з дефектологічною громадськістю України. Він постійно надавав науково-методичну допомогу співробітникам Науково-дослідного Інституту дефектології Міністерства освіти України, що був створений у Харкові, а згодом переведений до Києва. Свідченням цього є те, що свою оригінальну науково-методичну працю «Дефектологія» він друкує спершу в Україні й до того ж українською мовою. Професор мав тісні зв'язки з цілим рядом українських психолого-педагогічних видань. Зокрема, ним було надруковано ряд ґрунтовних статей в українському часописі «Шлях освіти». Він багато років співпрацював з дефектологічним факультетом Київського педагогічного інституту імені О.М. Горького (нині факультет спеціальної та інклюзивної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова). У статті окреслено шляхи та перспективи використання наукової спадщини професора Олексія Миколайовича Граборова в сучасній спеціальній психолого-педагогічній науці та практиці. Термінологію у статті представлено в тогочасному усталеному вимірі.

Ключові слова: професор О.М. Граборов, вчений-дефектолог, педологія, спеціальна школа, допоміжні класи, спеціальна освіта, вища освіта.

M. Suprun, D. Suprun, I. Martsinovska Professor O.M. Graborov and Ukrainian special pedagogy. The article provides a historical-pedagogical analysis of the life path and scientific-pedagogical legacy of the first doctor of pedagogical sciences in oligophrenic pedagogy in the then Soviet Union, Professor Oleksiy Mykolayovych Graborov. The period of the scientist's activity before the revolution of 1917 is analyzed. His role in the creation of the first auxiliary educational institutions and the training of the first cadres of special education teachers is revealed. These processes are revealed in the context of the formation of a positive public opinion regarding the education of children with intellectual disabilities. The processes of social political direction caused by the post-revolutionary events made it possible to create a state network of special schools for

various nosologies of children with disorders of psychophysical development. O.M. Graborov played a significant role in the creation of state special schools, the initiation of teacher training for special schools, and the formation of scientific opinion. For many years, Professor O.M. Graborov has widely cooperated with the defectology community of Ukraine. He constantly provided scientific and methodological assistance to the employees of the Research Institute of Defectology of the Ministry of Education of Ukraine, which was established in Kharkiv and later transferred to Kyiv. This is evidenced by the fact that he first published his original scientific and methodological work «Defectology» in Ukraine and, moreover, in the Ukrainian language. The professor had close ties with a number of Ukrainian psychological and pedagogical publications. In particular, he published a number of thorough articles in the Ukrainian magazine «The Way of Education». For many years, he cooperated with the faculty of defectology of the Kyiv Pedagogical Institute named after O.M. Gorky (now thy faculty of special and inclusive education of the Ukrainian State University name after Mykhailo Drahomanov). The article outlines the ways and prospects of using the scientific heritage of Professor Oleksiy Mykolayovych Graborov in modern special psychological and pedagogical science and practice. The terminology in the article is presented in that dimension.

Key words: Professor O. M. Graborov, scientist-defectologist, pedology, special school, auxiliary classes, special education, higher education.

Постановка проблеми. Постать професора Олексія Миколайовича Граборова є однією з визначальних в історії становлення та розвитку вітчизняної спеціальної педагогіки. Для сучасної спеціальної педагогіки наукова спадщина Вченого є однією з базових засад її сьогодення й майбутнього. Особистість ученого багато в чому визначає становлення і розвиток будь-якої сфери знань. Однією з таких центральних фігур у вітчизняній дефектологічній науці була особистість професора Олексія Миколайовича Граборова (1885-1945 рр.). Його творчість гармонійно співпадає з періодом розквіту таланта класика загальної і спеціальної психолого-педагогічної науки Льва Семеновича Виготського. У співпраці вони й заклали основи сучасної олігофренопедагогіки.

Мета дослідження – висвітлення наукової діяльності Олексія Миколайовича Граборова, як одного із засновників української спеціальної освіти, окреслення шляхів та перспектив використання

наукової спадщини професора в сучасній спеціальній психолого-педагогічній науці та практиці.

Виклад основного матеріалу. Народився О. М. Граборов в містечку Почіп Чернігівської губернії. Учений жив у складні часи, насичені багатьма соціальними протиріччями, але для дефектології й, зокрема, олігофренопедагогіки це був період становлення. О. М. Граборову, одному з перших серед дефектологів царської Росії, вдалося ще в 1915 році відкрити в Петербурзі допоміжну школу для дітей з глибокою розумовою відсталістю. Про інтерес педагогічної громадськості до дефектологічної теорії та практики того часу свідчать численні архівні матеріали. Так, на нашу думку, цікавим фактом з історії становлення системи підготовки кадрів дефектологів є те, що в серпні 1910 року в Петербурзі на базі педологічних курсів було створено Педологічну академію – навчальний заклад громадської ініціативи, який готував педагогів вищої кваліфікації. Академія увійшла до системи закладів петербурзької ліги освіти. Згідно із статутом слухачами академії могли бути особи обох статей без урахування національності та віросповідання, які вже закінчили повний курс вищих навчальних закладів. Програму навчання було розраховано на два роки. Вона включала загальні (основні та додаткові) і спеціальні дисципліни: педагогічну психологію, історію педагогіки, шкільну гігієну, патологічну педагогіку (дефектологію), школознавство, вступ до педагогіки, анатомію, фізіологію, психологію, історію філософії, історію мистецтв та літератури, основи математичного методу, енциклопедію права, методичку та історію навчальних дисциплін (у поєднанні з історією відповідних наук). Заняття в академії розпочалися ще набагато раніше її офіційного відкриття – у 1908 році. Викладачами були провідні вчені того часу та методисти-практики. Серед численної когорти педагогів академії необхідно, насамперед, назвати І. П. Павлова, М. І. Караєва, В. А. Вагнера та ін. Читання лекцій супроводжувалося проведенням практичних занять, лабораторних досліджень, екскурсій, підготовкою та обговоренням рефератів. Академія мала тісний зв'язок з усіма регіонами країни, де надавала суттєву допомогу педагогам спеціальних шкіл в організації літніх курсів учителів [14].

На базі академії, а також цілої низки інших закладів освіти, що були засновані за безпосередньою участю О. М. Граборова, спільно з колегами-однодумцями створили широку мережу навчальних курсів для батьків дітей з порушеннями фізичного чи психічного розвитку. Ця форма співпраці з батьківською громадськістю сприяла ефективній соціалізації дитини в дорослому житті. Педагоги спільно з лікарями

розкривали всі аспекти проблеми дитини з розумовою відсталістю в сім'ї, роботу сім'ї з дитиною, єдині педагогічні вимоги сім'ї та школи до виховання дитини.

Свідченням активної соціальної та наукової позиції О. М. Граборова була організація ним спільно з видатним вітчизняним психіатром В. М. Бехтеревим, а також ще з цілим рядом педагогів-однодумців (Е. В. Герує, М. П. Ростовська, Л. Г. Оршанський) у 1914 році наради дефектологів країни за участю керівництва Міністерства народної освіти. Результатом роботи цього зібрання стали певні зрушення в налагодженні діяльності системи допоміжних шкіл та допоміжних класів при закладах освіти. Великі соціальні потрясіння, що відбулися на початку минулого століття, торкнулися всіх сфер людської діяльності, і, звичайно, не були винятком допоміжні школи. Розуміючи всю складність ситуації, що склалася у сфері організації життя закладів освіти цього типу, на початку 1919 року група вчених-дефектологів, серед яких провідне місце займав О. М. Граборов, провела Перший Всеросійський з'їзд із боротьби з дитячою дефективністю, безпритульністю та злочинністю. О. М. Граборову за підтримки прогресивної педагогічної громадськості того часу вдалося внести до резолюцій цього науково-методичного форуму цілий ряд принципових положень, серед яких важливе значення мали питання про розумову дефективність, типи розумово відсталих дітей, принципи організації трудового навчання учнів.

Цілком логічне продовження реалізації широкого спектра дефектологічних проблем знайшло своє відображення і на Другому з'їзді соціально-правової охорони неповнолітніх (СПОН), що відбувся в 1924 році. Л. С. Виготський та О. М. Граборов були центральними фігурами-організаторами роботи секції виховання й навчання розумово відсталих дітей. У проголошених доповідях професор О. М. Граборов висвітлив цілу низку актуальних питань: про типи закладів для розумово відсталих та їхні цілі; про допоміжну школу, її завдання та навчальний план; про виховання найпростіших індивідуальних та соціальних реакцій; про досвід організації дитячого середовища. Зокрема, зазначимо, що у своїх доповідях і Л. С. Виготський, і О. М. Граборов уперше звернули увагу педагогічної громадськості на серйозність проблеми розвитку потенціалу дитини з особливостями розумового розвитку шляхом залучення її до дитячого самоврядування. Учені виважено вбачали в розвитку самоврядувальних засад учнів можливість інтенсифікувати процес їхньої підготовки до самостійного життя на основі цілеспрямованого формування відповідних рис особистості:

самостійності, громадської активності, відповідальності, умінь встановлювати стосунки з іншими тощо. Чи не вперше дослідники порушили проблему налагодження педагогічно доцільного керівництва цим процесом з боку педагогічного колективу закладу освіти. Таке бачення цієї проблеми суттєво розширювало горизонти професійного сприймання педагогами спеціальних шкіл особистісного розвитку розумово відсталих школярів, встановлювало дієві зв'язки між науково виваженою педагогічною діяльністю і формуванням в учнів рис особистості, які є значущими для подальшої соціалізації в доросле життя.

Період становлення вітчизняної дефектології як науки та практики у 1920-1930 роках минулого століття характеризувався багатьма суттєвими ознаками, серед яких особливе місце займає наукова діяльність О. М. Граборова та його сучасників. О. М. Граборов був одним з перших серед учених, які створили класичні підручники та навчальні посібники для студентів дефектологічних факультетів педагогічних навчальних закладів колишнього Радянського Союзу [2; 3; 4; 5; 6]. Його книги вже протягом багатьох десятиліть служать не тільки науково-медичним забезпеченням для студентів, але ще й вагомим джерелом отримання наукової інформації для науковців корекційної педагогіки. Автор підводить певні підсумки в розвитку дефектологічної теорії та практики, висвітлює тогочасне розуміння дефектологічних проблем. Учений використав величезну масу вітчизняних та зарубіжних джерел, серед яких ті, що не були на той час перекладені українською або російською мовами, рукописи класиків психолого-педагогічної думки, архівні матеріали. Дослідник широко використовував і матеріали з досвіду організації та проведення корекційно-виховного процесу широкої мережі допоміжних шкіл країни, зокрема й тих, у яких особисто працював багато років.

Усвідомлюючи, що висвітлення історії цілої науки, навіть її окремих сторінок, є надзвичайно складною проблемою, оскільки на основі глибокої систематизації наукових джерел необхідно визначити методологічні засади в минулому, а потім, керуючись історико-педагогічними знаннями, сформулювати чітку програму розвитку на майбутнє, професор О. М. Граборов та послідовники його наукової діяльності започаткували процес закладання основ сучасної корекційної педагогіки.

Особливо цінним у творчості О. М. Граборова для сучасних фахівців є те, що він одним з перших серед тогочасних вчених творчо розкрив методологічні засади теорії навчання та виховання розумово

відсталості дитини. Учений всебічно розглянув питання комплексного вивчення та навчання учнів, які мають певні особливості у фізичному та розумовому розвитку. Він започаткував сучасну класифікацію корекційної педагогіки на її складові: сурдопедагогіка, логопедія, тифлопедагогіка та олігофренопедагогіка. Ґрунтовним є внесок науковця й у розкриття методологічного зв'язку між загальною та спеціальною психолого-педагогічною наукою, а також із широким спектром медико-біологічних наук. Зокрема, автор постійно наголошував дефектологам-практикам на нагальній потребі всебічно вивчати дитячу анатомію та фізіологію, шкільну гігієну, патопсихологію й цілий ряд інших медичних наук. У своїх наукових та науково-методичних працях О. М. Граборов наголошував на тому, що оскільки сама олігофренопедагогіка створюється в історичному процесі, то і головна дефініція педагогіки – виховання – є історичною категорією, тому свої цілі й завдання олігофренопедагогіка розглядає саме в їхній залежності від власне історичного процесу суспільного розвитку.

О. М. Граборов досконало розкрив сучасне бачення розумової відсталості з позицій біосоціального підходу до розуміння природи цього явища. Спираючись на власне всебічне наукове вивчення природи «аномальної» дитини, учений комплексно розкрив психічні особливості в дітей різного ступеня олігофренії: ідіотія, імбецильність, дебільність. Прогресивним у діяльності О. М. Граборова було і те, що він ґрунтовно проаналізував розвиток типів навчальних закладів для розумово відсталих осіб в умовах царської Росії і в радянський період розвитку нашої країни. Він також чітко визначив цілі і завдання цих закладів освіти як у системі Міністерства освіти, так і в Міністерстві соціального захисту.

Діяльність допоміжних шкіл учений розглядав перш за все з позицій організації корекційно-виховного процесу. Важливим засобом корекції вад розумового й фізичного розвитку дослідник вбачав чітко налагоджене трудове виховання та навчання. Саме через наукову обґрунтованість праці в навчальний та позанавчальний час у дітей відбувається виховання головних психологічних якостей, характерологічних рис особистості, корекція в галузі фізичного розвитку. Вагоме місце в науково-методичному доробку вченого займають питання організації навчального процесу в допоміжній школі. Так, особливе значення, на думку вченого, мають складання навчальних планів та програм, а також комплексне науково-методичне забезпечення викладання кожної навчальної дисципліни.

Не втратили своєї наукової та практичної значимості підходи О. М. Граборова до розробки системи методів навчання учнів цього типу шкіл. Учений цілком слушно наголошував на першочерговому значенні для розумово відсталого дитини наочних та практичних методів дидактики, не ігноруючи при цьому вербальні способи викладу навчального матеріалу. Загальнодидактичні вимоги до уроку: тема, цільова настанова уроку, практичні навички на уроці, дозування навчального матеріалу, методи роботи, обладнання, зв'язок з попереднім навчальним матеріалом, повторення, типи уроків, підготовка вчителя до уроку – ось далеко не повний перелік питань, які було глибоко проаналізовано цим педагогом-дидактом. Поряд із дидактичним аспектом олігофренопедагогіки, вчений заклав основи теорії виховання учнів такого типу закладів освіти. Зокрема, О. М. Граборовим чітко визначені та проаналізовані головні напрями виховання розумово відсталого дитини: інтелектуальне, моральне, фізичне, трудове, естетичне та ін., що й зараз слугують певним методичним дороговказом для педагогів спеціальних шкіл України. Ретельного вивчення з боку практиків заслуговують і підходи вченого до вивчення організації продовженого дня учнів. Зокрема, ним чітко розроблено організаційні форми продовженого дня: індивідуальна, масова та гурткова робота. Особливо значущою сторінкою у творчості О. М. Граборова є вивчення ним вимог до особистості самого вчителя допоміжної школи: світогляд, загальна освіта, загальнопедагогічна та дефектологічна підготовка, суб'єктивні риси тощо. До речі, подібні високі вимоги вчений висував і до всього колективу працівників школи незалежно від посади. Будучи насамперед педагогом-гуманістом, О. М. Граборов всебічно розкрив у своїх працях [2; 3; 4] анатомо-фізіологічні особливості дітей-імбецилів та ідіотів, акцентуючи увагу батьківської й педагогічної громадськості на врахуванні цих особливостей в організації корекційно-виховної роботи.

Формування мережі вищих навчальних закладів, що займались підготовкою кадрів для спеціальних шкіл, стало суттєвою ознакою розвитку дефектологічної сфери знань того часу. Серед низки дефектологічних факультетів педагогічних закладів одне із провідних місць належало та продовжує належати дефектологічному факультету столичного вишу (нині факультет спеціальної та інклюзивної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова). Професор О. М. Граборов протягом багатьох років широко співпрацював із дефектологічною громадськістю України. Він постійно надавав науково-методичну допомогу співробітникам НДІ дефектології Міністерства освіти України, що був створений у

Харкові, а згодом переведений до Києва. Свідченням цього є те, що свою оригінальну науково-методичну працю «Дефектологія» він друкує спершу на Україні й до того ж українською мовою [6]. Професор мав тісні зв'язки з цілим рядом українських психолого-педагогічних видань. Зокрема, ним було надруковано ряд статей в українському часописі «Шлях освіти».

Як для всього прогресивного педагогічного загалу країни, так і для О. М. Граборова була тяжким випробовуванням заборона в 1936 році педології як науки, що інтегрувала в собі широкий спектр дитинознавчих галузей знань. Усебічне медичне і психолого-педагогічне обстеження дітей стали панівною ідеєю в широких колах педагогів-науковців та практиків світу. Винятку не становила й наша вітчизняна педагогічна наука. Цілком закономірно, що саме дефектологія, зокрема олігофренопедагогіка, налагодила чітку систему співпраці із педологією. Свідченням цього є те, що вже на початку ХХ століття (1904 р.) було організовано перші на теренах нашої країни постійно діючі курси із вивчення загальної та експериментальної психології, широкого спектра медико-біологічних наук, загальної і спеціальної педагогіки, історії педагогіки. Про наукову вагу цих курсів свідчить їх науково-викладацький потенціал: В. М. Бехтерев, О. Ф. Лазурський, І. П. Тарханов та ін. Переломним для дефектології та педології став 1908 рік, оскільки саме в цей час у Москві було організовано експериментальну лабораторію з педагогічної психології, а в Петербурзі В. М. Бехтерев заснував психоневрологічний і педологічний інститути, які розпочали підготовку висококваліфікованих дефектологічних кадрів. З метою налагодження тісної співпраці з педологами О. М. Граборов створив допоміжну школу, що безпосередньо входила до структури наукового центру В. М. Бехтерева. Збагаченню теоретичного потенціалу дефектології сприяв вихід у світ серії ґрунтовних праць вчених-педологів. Серед низки робіт дореволюційного етапу розвитку вітчизняної педології, на нашу думку, заслуговують першочергової уваги праці В. П. Вахтерова «Основи нової педагогіки» (1913 р.) та П. Ф. Каптерєва «Історія російської педагогіки» (1915 р.).

Свідченням єдності основоположних ідей педології та дефектології став Перший педологічний з'їзд (Москва, 27 грудня 1927р. – 4 січня 1928р.). Провідними педологами та дефектологами того часу були Л. С. Виготський, В. М. Бехтерев, І. О. Соколянський, О. Р. Лурія, Л. В. Занков, які у своїх виступах привертали увагу наукового зібрання до актуальності порушених з'їздом проблем. Вагоме практичне значення цього наукового форуму для

олігофренопедагогіки полягало в тому, що він стимулював розвиток широкого спектра експериментальних методик вивчення осіб з певними вадами психічного розвитку. З цією метою до навчальних планів педагогічних закладів освіти було внесено суттєві корективи в бік збільшення уваги до вивчення передових вітчизняних та зарубіжних психолого-педагогічних методів вивчення дитини. Важливо, що значним успіхом з'їзду у методологічному плані стало досягнення науково-коректного розуміння співвідношення між соціальними та біологічними чинниками у формуванні особистості дитини.

Суттєвим зрушенням у практичному застосуванні напрацювань педології стало запровадження в школах посад педологів-практиків, які проводили значну роботу із психолого-педагогічного вивчення учнів, відігравали ключову роль у комплектуванні різних типів класів згідно з інтелектуальними можливостями вихованців, розробляли плани навчальної та позанавчальної роботи шкіл тощо.

Проведений нами аналіз сучасних історико-педагогічних досліджень, зокрема, останніх публікацій М. С. Курека [11], свідчить, що в 20-х роках минулого століття з'явилось багато публікацій педологів, які містили інформацію про низький рівень морального, інтелектуального розвитку населення колишнього СРСР того часу. Ці дослідження виявили також соціальні та національні відмінності: представники азійських меншин за окремими показниками різнилися від слов'янських народів, а інтелігенція за критеріями інтелектуального розвитку домінувала над робітниками та селянами. Цілком закономірно, що такі висновки педологів не могли не стати, на превеликий жаль, ідеологічною причиною знищення педології як цілком перспективного наукового напрямку.

Звичайно, як і кожна нова широкомасштабна науково-практична програма, педологізація шкільного життя мала певні недоліки та упущення. Так, відомий історик олігофренопедагогіки Х. С. Замський [8] зазначав, що для початку 30-х років було характерним допущення цілого ряду помилок, зокрема, некоректного використання діагностичних методик з боку педологів під час психолого-педагогічного вивчення дітей, яке призводило до порушень у комплектуванні учнівських колективів допоміжних шкіл. Окрім того, у середовищі педологів знову розпочалися некоректні дискусії стосовно домінування впливу соціального або біологічного факторів на людину. Незважаючи на вагомні здобутки педології у сфері соціально-педагогічних досліджень, 4 липня 1936 року вийшла постанова ЦК ВКП(б) «Про педологічні перекоєчення в системі

наркомпросу», яка засуджувала діяльність педологів і ліквідувала педологію як науку. Про палку прихильність О. М. Граборова до педологічних підходів у вивченні дитини з особливостями фізичного чи розумового розвитку свідчить запровадження ним та його учнями до педагогічної практики такої навчальної дисципліни, як психічна ортопедія. Вона мала реалізувати специфічну функцію зазначеного типу шкіл – корекцію недоліків психічного розвитку. Психічна ортопедія містила й систему вправ, що розвивали довільну увагу, спостережливість, чіткість рухів корпусу та рук, волю і самоконтроль. Особливе місце відводилося вправам, у процесі виконання яких розвивався зір, слух, смак тощо. Як свідчать історичні та історико-педагогічні джерела, серед спеціальних вправ широко використовувалося нанизування намистинок; відновлення фраз з окремих слів; впізнавання предметів на дотик; розв'язання шарад; перенесення посуду з водою; переставлення предметів з розташуванням їх на інше місце в тому ж порядку; відтворення напам'ять ряду слів, чисел тощо [8].

Суттєве місце в навчальному плані допоміжної школи займала така навчальна дисципліна, як життєзнавство, під час вивчення якої учні отримували основні необхідні відомості про оточуючий світ. Наприклад: клас (класна кімната, навчальне приладдя, меблі); дорослі люди (ім'я, по батькові, форма звертання до них); розпорядок життя школи; власний будинок тощо. Характерною ознакою цих занять було те, що всі знання викладалися учням концентрами.

Висновки. Аналіз стану сучасної допоміжної школи з позицій вивчення наукового доробку професора О. М. Граборова дає нам незаперечні підстави стверджувати, що вже самі потреби сьогодення нагально вимагають творчого переосмислення системи навчання розумово відсталих учнів, яка склалася протягом всього ХХ століття з метою впровадження в широку педагогічну практику кращих її зразків. В українській та зарубіжній дефектологічній науці поряд із працями О. М. Граборова та його сучасників є цілий ряд психолого-педагогічних досліджень проблеми корекційного навчання та виховання дітей-олігофренів, що у своїй методологічній основі базувалися на науковому доробку класиків дефектології (В. І. Бондар, Л. С. Вавіна, І. Г. Єременко, М. П. Козленко, Г. М. Мерсіянова, Л. К. Одинченко, В. М. Синьов, О. П. Хохліна, та ін.). Однак історико-педагогічний аспект теорії та практики корекційного навчання учнів допоміжних шкіл, біля джерел створення якої стояв О. М. Граборов, не є достатньо вивченим.

Розуміння розвитку педагогічного процесу сучасного закладу освіти для учнів з порушеннями інтелекту, з урахуванням історико-педагогічного досвіду може, на наш погляд, визначити вибір дослідження в площині аналізу основних тенденцій розвитку та становлення теорії і практики корекційного навчання учнів допоміжних шкіл в Україні в 1900-2000 рр. Розв'язання цієї науково-практичної проблеми, на нашу думку, має здійснюватися саме через усебічне дослідження системи навчання учнів допоміжних шкіл в Україні (1900-2000 рр.). Важлива роль у цьому процесі має належати аналізу формування і функціонування теорії та практики корекційного навчання учнів допоміжних шкіл в Україні як дидактичної системи в усіх її основних компонентах, що започатковані О. М. Граборовим, його сучасниками та послідовниками.

У травні 2001 року за ініціативою академіків В. І. Бондаря та В.В.Засенко відбулася наукова конференція «Науково-педагогічний внесок І. Г. Єременка в становлення української дефектології (до 85-річчя від дня народження І.Г. Єременка)», на якій у своєму виступі академік В. М. Синьов зазначив, що ХХ століття подарувало дефектологічній науці, учених-особистостей світового рівня: Івана Гавриловича Єременка та Олексія Миколайовича Граборова.

На наш погляд, **перспективою** нашого наукового пошуку є дослідження історії вищої дефектологічної освіти в Україні та становлення й розвитку системи наукових установ із вивчення спеціальної педагогіки та психології в першій половині ХХ ст., та роль в цьому процесі Олексія Миколайовича Граборова та його видатних сучасників.

Бібліографія

1. Вопросы воспитания нормального и дефективного ребенка: Сб. статей сотрудников педагогического института социального воспитания нормального и дефективного ребенка / Под ред. А. С. Грибоедова, А. К. Борсука, В. В. Белоусова. - М-П.: Гос. изд.- во, 1924. - 233 с. **2. Граборов А. Н.** Олигофренопедагогика: Учеб, пособ. для студентов пед. институтов и работн. вспомогательных школ. На правах рукописи: Препр. / НИИ дефектологии. - К., 1945. - 549 с. **3. Граборов А. Н.** Социально-бытовые условия и биологические особенности воспитанников вспомогательных школ: Препр. / НИИ дефектологии. - К., 1950. - 22 с. **4. Граборов А. Н.** Очерки по олигофренопедагогике. - М.: Учпедгиз, 1961. - 210с. **5. Граборов А. Н.,** Кузьмина Н. Ф., Новик Ф. М. Олигофренопедагогика. - М.: Учпедгиз, 1941. - 229 с. **6. Граборов О.М.** Дефектологія. - К.: Держвидав, 1926. - 263 с. **7. Дефектологический словарь.** 2-е изд., дополненное. - М.:

Педагогика, 1970. - 504 с. **8. Замский Х. С.** История олигофренопедагогика. - М.: Просвещение, 1974. -399 с. **9. Записки** краткосрочных педагогических курсов по подготовке персонала в учреждениях для дефективных детей / Под ред. А. С. Грибоедова и Н. П. Казаченко-Триродова. - Петроград. Изд. КСОJ918. -990 с. **10. Золотоверх В. В.** Становлення та розвиток дошкільних закладів для дітей з психофізичними вадами в системі спеціальної освіти України: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.03 І ІД АПН України. - К., 2001. - 22 с. **11. Курек Н. С.** Педология и психотехника о нравственном и физическом уровнях развития населения СССР в двадцатые годы // Психологический журнал, 1997. -Т. 18.-№3. -С. 149-159. **12. Сикорская Е. И., Сикорская О. И.** Врачебно-педагогический институт для умственно недоразвитых, отсталых и нервных детей. Отчет о деятельности за 1905-й и 1906-й годы. - К.: Лито-типография т-ва И.Н. Кушнерев и К., 1906. - 59 с. **13. Фельцман О. Б.** Вспомогательные школы для психически отсталых детей. - М.: Наука, 1912. - 101 с. **14. Супрун М.О.** Педагогіка: підручник. – К. КДА, 2018. – 400 с.

References

1. Questions of education a normal and defective child: Collection of articles by employees of the Pedagogical Institute of Social Education of a normal and defective child / Edited by A. S. Griboyedov, A. K. Borsuk, V. V. Belousov. - M-P.: State publishing house, 1924. - 233 p. **2. Graborov A. N.** Oligophrenic pedagogy: Tutorial for students of pedagogical institutes and workers of auxiliary schools. As a manuscript: Rev. / Research Institute of Defectology. - K., 1945. - 549 p. **3. Graborov A. N.** Social and living conditions and biological characteristics of pupils of auxiliary schools: Prepr. / Research Institute of Defectology. - K., 1950. - 22 p. **4. Graborov A. N.** Essays on oligophrenic pedagogy. - M.: Uchpedgiz, 1961. - 210p. **5. Graborov A. N., Kuzmina N. F., Novik F. M.** Oligofrenic pedagogy. - M.: Uchpedgiz, 1941. - 229 p. **6. Graborov O.M.** Defectology. - K.: Derzhvidav, 1926. - 263 p. **7. Defectological dictionary.** 2-nd publishing house, supplemented. - M.: Pedagogy, 1970. - 504 p. **8. Zamsky H. S.** History of oligophrenic pedagogy. - M.: Enlightenment, 1974. - 399 p. **9. Notes of short-term pedagogical courses for the training of staff in institutions for defective children** / Edited by A. S. Griboyedov and N. P. Kazachenko-Trirodov. - Petrograd. Publisher KCOJ918. - 990 p. **10. Zolotoverch V. V.** Formation and development of preschool institutions for children with psychophysical disabilities in the system of special education of Ukraine: Author's abstract of the dissertation of the candidate of

pedagogical sciences: 13.00.03 I ID of the APN of Ukraine. - К., 2001. - 22 p. **11. Kurek N. S.** Pedology and psychotechnics about the moral and physical levels of development of the population of the USSR in the twenties // Psychological journal, 1997. -Т. 18.-№3. -P. 149-159. **12. Sikorskaya E. I., Sikorskaya O. I.** Medical and Pedagogical Institute for mentally underdeveloped, retarded and nervous children. Report about activity for 1905 and 1906. - К.: Litho-printing house of the partnership I.N. Kushnerev and K., 1906. - 59 p. **13. Feltsman O. B.** Auxiliary schools for mentally retarded children. - М.: Nauka, 1912. - 101 p. **14. Suprun M.O.** Pedagogy: textbook. - К. KDA, 2018. - 400 p.

Авторський внесок: Супрун М. – 40%, Супрун Д.–30%, Марціновська І.–30%.

Стаття отримана 18.03.2024 р.

УДК 376-81'23:772.2-053.76-11

DOI 10.32626/2413-2578.2024-23.320-330

О. ТКАЧ

<https://orsid.org/0000-0001-8387-8465>

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВІВ НЕМОВЛЕННЄВИХ СИМПТОМІВ У ДІТЕЙ З МОТОРНОЮ АЛАЛІЄЮ

Відомості про автора: ТКАЧ Оксана, кандидат педагогічних наук, доцент, старший викладач кафедри логопедії та спеціальних методик факультету спеціальної освіти, психології та соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. У колі наукових інтересів: методологічні та методичні аспекти організації роботи з дітьми зі складними та комплексними порушеннями психофізичного розвитку, проблематика подолання системних порушень мовлення, формування семантичної складової мовленнєвої системи.

Contact: Oksana TKACH, Ph.D of pedagogical sciences, Associate Professor, Senior Lecturer of the Department of Speech Therapy and Special Methods, Faculty of Special Education, Psychology and Social Work, Kamianets-Podilskyi National University named after Ivan Ohienko. In the circle of scientific interests: methodological and methodical aspects of the organization of work with children with complex and complex disorders of psychophysical development, problems of overcoming systemic disorders of speech, formation of the semantic component of the speech system.